

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:4. 2006

DEBATT

En ny historia varifrån?

Om perspektivvalet i forskning om tidigmodern tid

Av Linda Oja & Karin Sennefeld

En ny historia underifrån talas det om på andra sidan Nordsjön. Publiceringen på nätet av rättegångar i Old Bailey samt utgåvor av understödstagares ansökningsbrev om allmosor har lett till att historiker intresserade av det fattiga flertalets liv i England under tidigmodern tid vädrar morgonluft efter årtal av kaffehus, romaner och hövlighet.

Och läget är allvarligt, menar historikern Tim Hitchcock i en lång recension i *History workshop journal*. Det engelska 1700-talets historiografi har tagits över av Jürgen Habermas och den engelska versionen av begreppet offentlighet, *public sphere*. Hur rättrogna Habermastolkarna egentligen har varit är mindre intressant här, viktigare är att offentlighetsbegreppet, enligt Hitchcock, kommit att ta över en hel historieskrivning. Dess popularitet har lett till att den framväxande medelklassens ("the middling sort") berättelse kommit att bli berättelsen om 1700-talet – en berättelse som kretsar kring kaffehus, pressen, etikett och känslor. Hitchcock klagar över att ekonomisk historia har omvandlats till konsumtionshistoria och eftersom de fattiga knappt hade råd att konsumera blir deras roll i historien marginell. Känslor, utvecklingen av jaget och individualismen har likaledes placerats hos medelklassen på grund av diskursanalysens betoning av typiska medelklassgenrer som romanen, brevet och pressen.¹

Till viss del kan en liknande utveckling spåras i Sverige. Den anglo-amerikanska forskningen perspektivval styr också vad vi forskar om här. Den som studerar politisk historia under 1700-talet måste numera ta hänsyn till begreppet offentlighet i någon mening. Det verkar emellertid som att vi i Sverige, liksom på andra håll, har glömt bort Habermas' starka betoning av medelklassen som bärare av offentligheten, att den är exklusiv, men vill framstå som egalitär.

Hitchcocks kritik kan sammanfattas i två punkter. Den ena gäller forskningens klassblindhet när man behandlar medelklassens historia som hela

1. Tim Hitchcock, "A new history from below", *History workshop journal* 2004.

samhällets historia. Den andra gäller historikernas svaga intresse för folkets bredare lager under denna period – med andra ord historieskrivningens sociala ensidighet. Att Tim Hitchcock är arg framgår mellan raderna och hans beskrivning är inte i alla hänseenden rättvis. Men hans inlägg väcker frågor om vad det egentligen är för ett val vi gör när vi väljer olika perspektiv på det vi studerar.

Vi gör ständiga perspektivval i vår forskning och de perspektiv vi anlägger påverkar de frågor vi ställer, liksom de källor, metoder och teorier vi använder. Perspektivvalet handlar om vad vi egentligen lägger märke till när vi forskar och vilken berättelse vi kommer att berätta. Det är varken önskvärt eller möjligt att inkludera alla perspektiv i en undersökning eller analys. Vad som däremot är nödvändigt är att vi som forskare reflekterar över de val vi gör och har klart för oss både hur vi motiverar dem och vilka effekter de får för våra resultat, tolkningar och vårt arbete i stort.

Problemen som Hitchcock lyfter fram – klassblindheten och det svalnade intresset för folkets breda lager – är relevanta också när det gäller svensk forskning om tidigmodern tid. Sådana tendenser är värda att motverka av två skäl. För det första riskerar man att förbise betydelsefulla faktorer i samhällets utveckling. Om vi exempelvis söker teknikutvecklingens drivkrafter endast inom vetenskapsmännens krets är det lätt att vi blundar för de viktiga teknikförbättrande insatser som bönder och hantverkare stod bakom.² Likaså kan fokuseringen av medelklassen som skapare av "moderniteten" skymma möjligheten att också de fattiga, i sin kamp för bättre villkor, spelade en viktig roll i denna utveckling.³ Med andra ord riskerar vår förståelse av historien att bli onödigt enkelspårig och grund; vissa faktorer överbetonas och andra underbetonas.

För det andra gäller det övertygelsen om alla människors lika värde. För medlemmarna av det svenska projektet "Svensk historia underifrån", som producerade volymerna *Tänka, tycka, tro* och *Bryta, bygga, bo* under tidigt 1990-tal, var underifrånperspektivet ett politiskt val och del av ett demokratiskt projekt: "Alla människor har rätt till sin historia." Man ville ge vanliga människor värdighet, få dem att känna att deras egna liv var värda något. Det var de glömdas och de osynligas historia man ville skildra.⁴ Historieskrivning

2. Anna Götling, *Vardagens teknik. Exemplet Dalarna 1700–1900*, Hedemora 1999, s 93–98, 243f.

3. Hitchcock 2004, s 297f.

4. "Förord", i Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark (red), *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, Stockholm 1993, s 9.

som demokratiskt projekt har en längre historia än ett drygt årtionde, men vi menar att det på intet sätt förlorat sin aktualitet. Det är ännu ett mål att sträva efter som historiker.

Frågan är dock om man med Hitchcock skall gå så långt som till den andra polen på den sociala rutschbanan. Skall vi ställa om perspektivet till en ny historia *underifrån*? Att resonera att allmogen var mest mångtalig, alltså skall den dominera våra berättelser, är inte ett särskilt bra argument. Som Nicholas Rogers och Tim Harris påpekat vad gäller politisk historia respektive kulturhistoria är polariteten mellan elit och folk en konstruktion som har bristande förankring i verkligheten. Folklig kultur och elitkultur påverkade nämligen varandra på många sätt och politiskt handlande skedde ofta utifrån gemensamma intressen med deltagare ur samhällets alla skikt.⁵ På samma sätt som könskonstruktioner inte går att förstå utan kontrasten mellan manligt och kvinnligt kan heller inte elit och folk förstås utan varandra. Det blir som att bara lyssna på ena parten i ett samtal och aldrig begripa vad den svarar på och förhåller sig till. Man får aldrig syn på sammanhanget. Liksom genusforskningen under senare år har problematiserat polariseringen könen emellan, bör politisk historia likväl som social- och kulturhistoria göra motsvarande.

Men att ta hänsyn till två parter är inte att berätta hela historien. Uppdelningen mellan statsmakt och lokalsamhälle i svensk historiografi – ett angreppssätt som genererat vital och framstående forskning – har haft denna polariserande effekt. Här har statsmakten och lokalsamhället studerats som två separata entiteter som kommunicerar med varandra. Sällan sammanfogas de två fastän vi vet att hög och låg stod och samtalade med varandra på kyrkbackar, delade rum på värdshus och möttes på städernas gator. Denna polarisering i perspektivet gör att man särskiljer hög och låg, oavsett om det är befogat eller ej. Förenande faktorer, värden som kan överbygga sociala hierarkier, såsom religion eller geografisk hemvist, hamnar i skymundan för ett perspektivval som fokuserar två poler.

Perspektivvalet har också med forskarens förhållande till undersökningsobjektet att göra. Att okritiskt välja ett underifrånperspektiv kan vara orsakat av eller leda till identifikation med studieobjektet. Ett perspektivval baserat på kultur, kön, etnicitet, ras eller sexualitet kan mycket väl enbart vara ett uttryck för forskarens egen subjektivitet, eller ännu värre, av ett oppor-

5. Tim Harris, "Problematising popular culture", i Tim Harris (red), *Popular culture in England, c. 1500–1850*, Basingstoke & London 1995, s 5, 14f, 20ff, 26; Nicholas Rogers, *Crowds, culture and politics in Georgian Britain*, Oxford 1998, s 13, 17f.

tunt försök att vara del av en modern forskningsriktning. Det finns därmed en risk att man inte låter ohörda röster höras, utan i stället talar åt dessa ohörda personer.⁶ Besläktad härmed är faran att exotisera, romantisera och idyllisera dem man studerar och att därmed också bortse från förtryck, maktskillnader och konflikter inom den grupp man valt ut för sina underifrånstudier. Det förmenta underifrånperspektivet kan gå så långt att det i själva verket blir ett slags förtryck, eller vad Michel de Certeau, Dominique Julia och Jacques Revel kallat rustikofli. Då idealiserar forskaren till den grad att resultatet blir objektifiering och undertryckande av den historia som skall uppmärksammas.⁷

Vi är övertygade om att en större medvetenhet om perspektivvalen och deras innebörd skulle kunna förnya och vitalisera forskningen om tidig-modern tid. Detta kan ske på många olika sätt, bland andra följande.

Använd nya analysätt på vanligt folk. Den livaktiga kultur- och socialhistoriskt inriktade forskningen om de högre skikten har frambringat många spännande och nyskapande resultat, insikter och tolkningar kring exempelvis tankar, ideal, känslor, sociala relationer, strategier och ritualer. Metodiska och teoretiska perspektiv från dessa studier kan vara fruktbara också när det gäller att analysera bredare sociala skikt. Inte minst kan undersökningarna på elitnivå ge ledtrådar om mekanismer och samband som kan ha varit betydelsefulla även bland exempelvis bönder och bruksarbetare. Ett exempel är nätverksforskningen som blottlagt en tidigare ofta förbisedd dimension i människors tillvaro och bland annat givit oss nya sätt att förstå sociala relationer och förklara historisk förändring. Dessa studier väcker många frågor om hur sociala nätverk såg ut och fungerade bland lägre sociala skikt, och vilka likheter, skillnader och samband som kan ha funnits mellan nätverken i olika delar av samhället.⁸ Här finns en del gjort men mycket återstår. Visst behövs det metodiskt nyskapande, generöst med forskningstid och stort tålamod, eftersom källäget på folklig nivå ofta är påvert jämfört med det som står till buds för studier av eliters nätverk. Temat är dock för viktigt och intressant för att inte utvecklas vidare.

6. Att det går att problematisera frågan om subjektivitet och hermeneutiska metoder betydligt mer än som görs här framgår inte minst av *Historisk tidskrift* 2005:2 med temat källkritik. Här är endast syftet att lyfta fram att dessa frågor också påverkas av perspektivvalet.

7. Vinay Bahl, "What went wrong with 'History from below', *Economic and political weekly*, 11/1 2003; Ben Highmore, *Everyday life and cultural theory. An introduction*, London 2002, s 162f.

8. "Inledning", i Peter Aronsson, Solveig Fagerlund & Jan Samuelson (red), *Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori?*, Växjö 1999, s 8f, samt Solveig Fagerlund, "Vad säger dopböckerna om kvinnors sociala nätverk?" i samma antologi.

Sammanför hög och låg. Studera ett tema, inte ur ett begränsat socialt perspektiv utan snarare med ett socialt helhetsgrepp. Studier där man inkluderar människor ur alla grupper har potential att ge ett särskilt djup åt analysen, få med en betydligt större del av de pågående "samtalen" och att därigenom nå ny kunskap. En väg att gå är genom fler lokala undersökningar som inte koncentrerar sig på endast ett socialt skikt utan närstuderar till exempel sociala band och kulturella praktiker i en socken, en stad eller på ett gods, och då inte minst relationerna mellan personer från olika villkor.

Individualisera vanligt folk och behandla dem som lika viktiga aktörer som personer ur eliten. Allmogen individualiseras vanligen inte i svensk historieförskrivning. En ensam bonde är inte representativ, medan en adelsman tenderar att vara det. Även i projektet "Svensk historia underifrån" kontrasteras historien om "stora mäns handlingar" med "många människors många handlingar".⁹ Varför ställs en stor man mot en folkhop och inte helt enkelt mot en annan namngiven människa? Vad är det som gör Axel Oxenstiernas tankar representativa men inte Nils Olofsson Bååts? (Bååt var en bonde som i slutet av 1600-talet påstod att han och Gud regelbundet förde samtal i en lada.¹⁰) Tar vi inte över den tidigmoderna maktens syn på allmogen som en ansiktslös massa när vi gör så? Vi vill betrakta vanligt folk som självständiga aktörer av lika stor vikt som elitens representanter.¹¹ Varför har inte allmogens politiska idéer samlats på ett ställe, ställts samman till en ideologi? Det beror på att vi ännu uppfattar allmogen som en grupp som saknade ideologier. Varför är det så att vi minns Charlotta Taube, som trädde in som upplysningens förkämpe i den sista trulldomsprocessen i Sverige, men inte har en aning om vad de kvinnor hette som utpekades som Sveriges sista häxor?

Kontextualisera inte bara agerande och tänkande hos vanligt folk utan även hos eliten och företrädarna för vad man med ett vagt uttryck kan kalla vinnarnas historia (upplysningmännen, reformatörerna, statsbyggarna, det modernas bärare). Allas historia bör kontextualiseras, och bli lika viktig. Anledningen är att vi tenderar att betrakta allt det som görs av utpekade föregångsmän som rationellt och planerat, medan personer som inte delar

9. "Förord", i Broberg, Wikander & Åmark 1993, s 10. Dock konstateras senare (s 11) att man bör beakta enskilda individer, inte bara sociala kollektiv.

10. Karl Fahlgren, *Hädare och kättare i Norrland under vår stormaktstid*, Umeå 1969, s 57–68.

11. Se t ex Edda Mangas självklara deklaration att den kubanska nunnan Cecilia Rodriguez' skrifter på 1700-talet bör studeras med samma allvar som idehistorisk kanon; dens, *Gudomliga uppenbarelser och demoniska samlag. En studie av det excentriska idéarbetet i Cecilia Rodriguez katolska tänkande*, Göteborg 2002.

deras synpunkter betraktas som irrationella bakåtsträvare. Ett exempel på detta är när man letar efter de första spåren av det som kommer senare – politiskt medvetande av ett visst slag, majoritetsval, medborgartankar eller liknande. På samma sätt är det med statsbildningsprocessen. Forskaren letar gärna efter vilka reformer som genomförts och hur de implementerats fram till en viss punkt där statsbyggnadsprocessen är kommen en bit längre än vad den var tidigare. En kontextualisering skulle innebära att vi drar ner "statsbyggarna" (statens representanter, höga beslutsfattare, kungamakten o s v) på marken och diskuterar deras beslutsfattande också i förhållande till tradition, långsamt föränderliga ideologiska strukturer, bakåtsträvan och motstånd, på samma sätt som ofta sker med allmogen. Även "föregångsmännens" utsagor blir därmed partsinlagor som kan ha dikterats av tillfälligheter. Allmogen framställs traditionellt som motvillig och reaktiv och som motståndare till allt nytt. Men varför säger vi inte att staten är bakåtsträvande och reaktiv när den motarbetat de radikala förslag som allmogen framfört? Då görs det gällande att agerandet byggt på makt och intresse. Även statens agerande kunde vara irrationellt och motsägelsefullt och dess representanter naiva och ibland rent dumma. Genom att kontextualisera berättelsen om till exempel statsbyggnadsprocessen gör vi också gällande att olika upplevelser av samma process är lika viktiga.¹²

Ifrågasätt makro- och mikronivå. Ett perspektivskifte behöver heller inte så mycket handla om att skriva historia underifrån i stället för uppifrån, utan om att välja vad man betraktar som makro- respektive mikronivå i historieskrivningen – vilken berättelse väljer man som den stora berättelsen, vilken berättelse är den lilla? Nyare historieskrivning om tidigmodern tid har gärna ett antal olika stora berättelser som forskare koncentrerar sin egen studie kring: statsbildningsprocessen, civilisationsprocessen, övergången från feodalism till kapitalism och genusstrukturernas förändringar. Det är genom att visa sin egen studies förhållande till en av dessa processer som man ger studien vetenskaplig legitimitet. Reaktionen har skett mot denna typ av historieskrivning som tidigare ofta tenderat att vara centrerad kring nationen och de politiska beslutsfattarna. Men historia handlar också, som påpekats många gånger, om dem som inte var delaktiga i beslutsfattandet och som inte var direkta parter i de stora förändringar som besluten medförde. Mikrohistoria har varit en väg att se till alla dessa övrigas historia och samtidigt göra den

12. Se Miles Ogborn, *Spaces of modernity. London's geographies 1680–1780*, New York 1998, s 13ff.

enskilda, och ofta lilla människan, synlig. Genom detta perspektiv kan man låta enskilda händelser och människor belysa de stora sammanhangen men också upptäcka helt nya sammanhang.¹³

De gängse stora berättelserna är inte de enda möjliga. Vad vi betraktar som makronivån, som viktiga strukturer, är något vi väljer som historiker. Ett alternativ är att – som i studier av vardaglighet, i olika traditioner kallad *everyday life*, *Alltagsleben*, *la vie quotidienne* – lägga bakgrunden i förgrunden. I stället för att betrakta världen som ett drama där viktiga och exceptionella händelser utspelar sig och där viktiga människor passerar revy mot bakgrund av en trist och världslig vardag kan man betrakta vardagen som den viktiga strukturen. Syftet är att försöka återge vardagen i dess totalitet och att se det märkvärdiga i vardagliga handlingar och upplevelser.¹⁴ Det är möjligt att göra berättelsen om kvinnan som handlar socker viktigare än berättelser om konsumtionsmönster, jordbruksutveckling eller internationell råvarumarknad. Detta är inte detsamma som att använda det särskilda eller enskilda som en prisma genom vilken man kan studera den stora berättelsen om statsbildningen, civiliseringsprocessen, eller vad det må vara. Att studera vardagen är att lämna mikronivån och låta vardagen bli makronivån.

Historien underifrån är ett emancipationsprojekt av stora mått, och det är inte avslutat ännu. Lyfter vi bort de begränsningar som klass ger till modebegrepp som offentlighet, jaget, nätverket och diskursen kan de omvandlas till socialt agerande och öppna för alla de uttryck dessa företeelser hade i folkkulturen.¹⁵ Då kan man varken ignorera elit eller folk. De måste mötas i våra studier liksom de gjorde i verkliga livet. Underifrånperspektivet räcker inte, vi måste betrakta historien från flera håll, komplicera den och kanske till och med vända upp och ned på perspektivet helt och hållet.

All forskning bör leva och låta leva; frågan gäller om vi forskar medvetna om de implicita utslutningar som följer på de perspektivval vi gör. Det är bevisligen fullt möjligt att göra nätverksanalyser bland allmogen i övre Dalarna, diskursanalyser av diskussioner vid sockenstämmor, att studera konsumtion och manifestation av status bland bondebefolkningen och att undersöka grundläggande existentiella frågor bland väckta pigor och drängar. Det

13. För ett liknande resonemang, se Kristina Tegler Jerselius, *Den stora häxdansen. Vidskepelse, väckelse och vetande i Gagnef 1858*, Uppsala 2003, s 22f.

14. Highmore 2002, s 24f, 27.

15. Se referat hos Steve Poole, "Tales from the Old Bailey: Writing a new History from Below", *History workshop journal* 2005, s 283.

är också möjligt att studera vardagen som den viktiga historiska berättelsen om frihetstiden och att betrakta statsbildningsprocessen som något perifert i människors upplevelser av att leva och bo i 1600-talets svenska rike.

Vi bör inte vila i att vi låter de glömdas röster höras. Lärdomen från genus-historia är just den att de bortglömda måste problematiseras till att bli aktörer som står i förhållande till andra aktörer från olika sociala sammanhang. Det är en svår balansgång som den historiker som är intresserad av folkets historia har att gå: att varken förstora eller förminska folket som historisk aktör, att heller inte överbetona vare sig frihet eller underordning, att varken exotisera eller göra allmänmänskligt. Men det kan vara värt att påminna om att det går att göra det omärkliga märkligt.